

СУЧАСНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Досліджено та систематизовано чинники впливу на розвиток виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні. Виділено чотири основні функціональні групи: соціально-психологічні, організаційно-правові, фінансово-економічні, технологічні чинники та здійснено їх системний аналіз. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на активізацію інвестиційних процесів у сфері органічного агровиробництва.

Постановка проблеми

В Україні розвиток органічного виробництва є складним процесом, на перебіг якого впливає низка чинників. Серед них можна виділити політичні, економічні, правові, адміністративні, екологічні та соціальні чинники. Вектор їх дії не завжди сприяє зростанню обсягів виробництва органічної продукції і залежить, насамперед, від імплементації регуляторної політики уряду та ринкових зрушень.

Водночас, слід зазначити, що у країні існують не лише передумови, а й об'єктивна необхідність розвитку органічного землеробства та тваринництва. Усвідомлення споживачами небезпеки від вживання хімічно та радіоактивно забрудненої продукції, поява попиту на екологічно чисті продукти харчування, з одного боку, та наявність достатньої кількості сільськогосподарських угідь, які за певних умов та трансформацій можуть бути використані в органічному сільському господарстві, з іншого боку, дозволяють визначити формат практичних заходів. Однак, дотепер застосування більшості регуляторних та ринкових інструментів є неефективним та не сприяє зростанню обсягів виробництва й реалізації органічної продукції на вітчизняних ринках.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Актуальність даного питання підтверджується значною кількістю наукових праць та досліджень у сфері виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Багато науковців зосереджують свою увагу на питаннях розвитку українського ринку органічної продукції, зокрема В. І. Артиш [2], Т. О. Зінчук [3], М. І. Кобець [4] тощо. Істотну увагу приділяють і технологічним питанням щодо впровадження органічного виробництва, зокрема А. С. Антоненко [1], Є. В. Милованов [5], М. К. Шикун [6], В. О. Шлапак [7] та ін. Поряд з тим, існує

нагальна потреба у системному дослідженні факторів, що впливають на розвиток органічного виробництва, зокрема інвестування, державного стимулювання тощо. Тому, саме виявлення, дослідження та систематизація чинників розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції формують мету даної статті.

Об'єкти та методика досліджень

Об'єктом дослідження виступає процес розвитку виробництва органічної сільгосппродукції в Україні та фактори, які на нього впливають. У процесі дослідження використовувалися методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формування висновків); статистико-економічний (дослідження сучасного стану й аналіз тенденцій розвитку виробництва органічної сільгосппродукції); кореляційно-регресійний аналіз (виявлення причинно-наслідкових зв'язків у процесі органічного виробництва); факторний аналіз (дослідження та визначення найбільш впливових факторів розвитку органічного виробництва) тощо.

Результати досліджень

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту та споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів у його розвитку. Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в країні, задіяних під вирощування органічної продукції, у 2012 р. становила 278,8 тис. га (рис. 1), що складає майже 0,7 % від загального обсягу сільськогосподарських угідь. Цей показник забезпечує Україні перше місце у східноєвропейському регіоні за площею сертифікованих органічних земель і 21 місце серед світових країн-лідерів органічного руху. Згідно з дослідженнями Міжнародної федерації з розвитку органічного сільськогосподарського виробництва (IFOAM), сучасний внутрішній споживчий ринок органічної продукції в Україні почав розвиватися з 2006-2007 рр., склавши у 2008 р. 600 тис. євро, 2009 – 1,2, 2010 – 2,4, а 2012 р. уже – 7,9 млн євро, що свідчить про важливість, доцільність та прибутковість подальшого розвитку даного виду господарювання для вітчизняного аграрного сектора економіки.

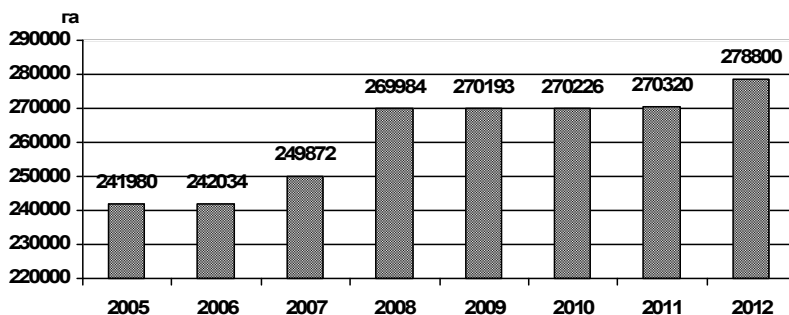

Рис. 1. Площа сертифікованих органічних сільськогосподарських угідь в Україні, 2005–2012 рр.

Джерело: [9].

Однак, порівнюючи наведену інформацію з наявним потенціалом виробничих ресурсів та ємкістю вітчизняного ринку, можна стверджувати, що розвиток органічного сільського господарства відбувається надзвичайно повільно. На нашу думку, така ситуація зумовлена різноспрямованістю дії найбільш значущих для розвитку органічного виробництва чинників. Аналіз сучасного стану органічного сільського господарства та процесів, що впливають на його розвиток, дозволив систематизувати фактори впливу й виділити їх основні групи: соціально-психологічні, організаційно-правові, фінансово-економічні, технологічні чинники (рис. 2).

Рис. 2. Чинники розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції в Україні

Джерело: власні дослідження.

Критерієм відбору до групи соціально-психологічних чинників слугував ступінь усвідомленості споживачами та виробниками необхідності виробляти й споживати екологічно безпечну продукцію. Слід зазначити, що значна частина споживачів демонструє своє бажання купувати органічну продукцію, усвідомлюючи її позитивний вплив на здоров'я людей та довкілля. Однак, брак інформації щодо місць продажу такої продукції та обґрунтованості цін на неї, невміння ідентифікувати знаки маркування, невисокий рівень матеріального статусу споживачів гальмує прояв попиту на органічну продукцію, а отже, стримує її виробництво. Що стосується сільськогосподарських товаровиробників, то недостатність інформації щодо особливостей технології органічного сільського господарства та його переваг, ємкості ринку органічної продукції в Україні й світі уповільнює їх інноваційну активність. Істотним негативним

соціально-психологічним чинником є недостатній рівень професійних знань аграріїв, досвіду та досліджень у даній сфері господарювання через відсутність відповідних курсів у навчальних закладах, сучасних дослідницьких ферм та системи підготовки фермерів й контролерів.

Група організаційно-правових чинників формувалася з огляду на наявність законодавчої та нормативно-правової бази. Законодавче підґрунтя органічного виробництва на сьогодні тільки починає створюватися. Зокрема, наприкінці 2013 р. прийнято Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Проте, для повноцінного функціонування органічного сільського господарства слід прийняти низку підзаконних актів та технічних регламентів. Крім того, важливо зазначити, що дотепер в Україні не створено національну систему сертифікації та стандартизації органічної продукції. Серед діючих наразі в Україні близько 20 сертифікаційних компаній лише одна компанія, а саме «Органік Стандарт», вважається національною, хоча є створеною за ініціативи та кошти FiBL (Швейцарського інституту органічного сільського господарства). Також, не здійснюється державна підтримка ні самого органічного виробництва, ні створення торговельно-збутової мережі для реалізації органічної продукції. Аграрна політика уряду України, що лобіюється потужними зернотрейдерами та власниками агрохолдингів, спрямована, насамперед, на забезпечення інтенсивного виробництва значних обсягів зерна, призначеного для реалізації на світовому ринку. Практично недієвою є система екологічного аудиту та контролю сфери сільського господарства. Зрозуміло, що сучасний формат дії організаційно-правових чинників має негативний вплив на функціонування органічного сільського господарства та стримує його розвиток.

Що стосується фінансово-економічних чинників, то вони також є стримуючими і не сприяють розвитку органічного виробництва в Україні. Слід зазначити, що ця група чинників надзвичайно тісно пов'язана з технологічними. Особливістю ведення органічного сільського господарства є необхідність пройти перехідний період (період конверсії), впродовж якого потрібно здійснити витрати на сертифікацію господарства, створення спеціальної насінневої бази та запасу дозволених органічних добрив і природних засобів захисту рослин й тварин. Однак, саме у цей період господарства мають найнижчу врожайність та існує висока ймовірність отримання збитків. Тому, господарства, які розпочали органічне виробництво, потребують державної фінансової підтримки, хоча б у формі фінансового стимулювання та страхування ризиків.

Проте, фінансові заходи, що ініціюються державними органами влади та управління, є декларативними і неефективними. Так, наприклад, у Програмі розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2011–2015 рр. передбачено виділення сільськогосподарським товаровиробникам із обласного бюджету дотацій на вирощену і реалізовану на переробні підприємства та у

бюджетні установи області органічну продукцію із розрахунку до 500 грн за тону продовольчого зерна (жита, пшениці) та по 300 грн за кожну тону картоплі і овочів. Обсяг фінансування органічних сільськогосподарських виробників області наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Прогнозні обсяги та джерела фінансування виробників органічної продукції Житомирської області (млн грн)

Джерела фінансування	Обсяг фінансування, всього	У тому числі		
		2013 р.	2014 р.	2015 р.
Обласний бюджет	2,0	0,5	0,7	0,8
Зовнішні та внутрішні інвестиції, інші джерела фінансування	8,65	0,75	2,4	5,5
Всього	10,65	1,25	3,1	6,3

Джерело: за даними Житомирської обласної державної адміністрації.

Але, по-перше, у Житомирській області є лише два сертифікованих господарства, що вирощують органічну продукцію, яка практично у повному обсязі експортується за кордон. По-друге, період конверсії для сертифікації господарства в умовах Житомирщини може тривати як мінімум 3–4 роки, тому, якщо навіть сільгоспвиробники матимуть намір долучитися до цієї програми, то вони не встигнуть це зробити. Очевидним є те, що запровадження даного фінансового інструменту у вигляді дотацій на продукцію за умов відсутності самих товаровиробників є недоцільним.

Одним з найвагоміших економічних чинників є ціна на органічну продукцію: від рівня цін залежить розмір прибутку, фінансова стійкість і конкурентоспроможність підприємства. З метою оптимізації витрат було проведено кореляційно-регресійний аналіз залежності ціни органічної продукції від елементів понесених витрат при її виробництві. Згідно з розрахунками (табл. 2), встановлено пряму залежність ціни від різних витрат на виробництво зернових і зернобобових культур в органічному господарстві ПП «Галекс-Агро» Житомирської області.

Таблиця 2. Залежність ціни від виду витрат на виробництво зернових та зернобобових культур в органічному господарстві ПП «Галекс-Агро» Житомирської області, 2009–2012 рр.

Вид витрат	Рівняння регресії	R	R ²
Нафтопродукти	$Y = 9,842x - 18,489$	0,961	0,9232
Насіння	$Y = 109,14x - 517,92$	0,952	0,9054
Добрива	$Y = 116,57x - 52,228$	0,904	0,8173
Заробітна плата	$Y = 154,64x - 155,92$	0,869	0,7559

Джерело: розраховано за даними ПП «Галекс-Агро».

З даних табл. 2 видно, що ціна перебуває у досить тісному зв'язку з факторами, включеними до моделі. Тіснота зв'язку між ціною та витратами на нафтопродукти становить $R = 0,961$, між витратами на насіння $R = 0,952$, між витратами на добрива та заробітну плату – відповідно, $R = 0,904$ і $R = 0,869$. Найменший кореляційний зв'язок ($0,869$) спостерігається між ціною та витратами на заробітну плату. Ранжування коефіцієнтів кореляції та детермінації показників витрат виробництва зернових й зернобобових культур свідчить про те, що серед найбільш суттєвих чинників у формуванні ціни в органічних господарствах Житомирщини можуть бути витрати на нафтопродукти.

Отже, аналіз чинників, що впливають на розвиток органічного виробництва в Україні, дозволяє стверджувати, що більшості з них має більш стримуючий, ніж стимулюючий характер. Для усунення негативної дії цих факторів вважаємо за потрібне розробити Програму розвитку виробництва органічної сільгосппродукції в Україні на період до 2020 року, яка містила б комплекс відповідних заходів. Серед таких заходів обов'язковим має бути залучення додаткових інвестицій та посилення інвестиційного процесу в органічному сільськогосподарському виробництві (рис. 3).

Рис. 3. Основні заходи активізації інвестиційної діяльності в органічному сільському господарстві

Джерело: адаптовано [8].

Зрозуміло, що таку діяльність мають ініціювати державні органи влади, здійснюючи як фінансову, так і інформаційну підтримку тих сільськогосподарських виробників, які мають намір виробляти органічну продукцію. Надзвичайно важливим є створення у кожному регіоні декількох

господарств, які, використовуючи органічні методи господарювання, демонстрували б свій досвід та поширювали інформацію щодо екологічних та економічних переваг органічного агровиробництва.

Також, одним з програмних заходів має бути організація спілок органічних виробників за територіальною ознакою. Основною метою створення такої спілки є забезпечення розвитку виробництва та ефективної реалізації органічної сільськогосподарської продукції шляхом спільного вирішення проблемних ситуацій. Члени спілки зберігають самостійність і незалежність від неї. Для фінансування маркетингових досліджень, забезпечення членів спілки необхідною інформацією, оплати науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт на основі відповідних договорів, що укладаються спілкою у загальних інтересах, можуть створюватися централізовані фонди із внесків засновників.

Висновки та перспективи подальших досліджень

В Україні існує значний потенціал для виробництва та реалізації органічної продукції. Водночас, дія більшості соціально-психологічних, організаційно-правових, фінансово-економічних чинників гальмує подальший розвиток органічного виробництва. Для усунення негативної дії зазначених чинників необхідно запровадити комплекс відповідних заходів, об'єднаних у Програмі розвитку виробництва органічної сільгосппродукції в Україні на період до 2020 р. Серед програмних заходів особливу увагу слід приділити активізації інвестиційного процесу в органічному сільськогосподарському виробництві. Подальші дослідження слід спрямовувати на економіко-фінансове обґрунтування практичних заходів із запровадження органічного виробництва у різних природно-кліматичних умовах.

Література

-
1. *Антонець А. С.* Формування ринку екологічно безпечної продукції при органічному землеробстві / *А. С. Антонець, В. В. Писаренко, Т. В. Лук'яненко, Ю. Г. Писаренко* // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 75–79.
 2. *Артиш В. І.* Ринок української органічної продукції та перспективи його розвитку / *В. І. Артиш* // Посібник українського хлібороба. – 2008. – С. 113–115.
 3. *Зінчук Т. О.* Інвестиційна політика в АПК: цілі та пріоритети у пореформений період / *Т. О. Зінчук* // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2002. – Вип. 52. – С. 135–138.
 4. *Кобець М. І.* Необхідність екологізації сільськогосподарського виробництва / *М. І. Кобець* // Агроогляд. – 2003. – С. 34–36.
 5. *Милованов Є. В.* Органічне сільське господарство: перспективи для України / *Є. В. Милованов* // [посіб. українського хлібороба]. – 2009. – С. 257–260.

6. *Шикула М. К.* Відтворення родючості ґрунтів в ґрунтозахисному землеробстві / *М. К. Шикула, С. С. Антоненць* // . – К.: Оранта, 1998. – 680 с.

7. *Шлапак В. О.* Про вирощування екологічно чистої овочевої продукції в Україні / *В. О. Шлапак* // Сучасні тенденції виробництва та маркетингу органічної продукції: наук.-практ. семінар: тези доп. – Львів, 2004. – С. 30–33.

8. *Шкуратов О. І.* Розвиток інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України: [монографія] / *О. І. Шкуратов, Н. В. Кюрчева* // . – К.: ТОВ «Кондор», 2011. – 338 с.

9. International Federation of Organic Agriculture Movements [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifoam.org/>
